

Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri

The Place Of Ethics In The State Order In Distopia

Yakup AKYÜZ*

Öz

Batı düşüncesinde ütopya yazınına bakıldığında Platon'un *Devlet* adlı eserinden başlayarak tarihsel süreçte Rönesans ütopyları (Thomas More-*Ütopya*, Campanella-*Güneş Ülkesi*) ve sosyalist ütopyların önemli bir yer kapladığını görürüz. Bu ütopylar eşitlikçi, evliliği yok sayan, mal, mülk edinimini ve en önemli sermaye aracı parayı devletten ayırıştırıran, sosyalist devlet anlayışının temellerini atmışlardır. Bahsettiğimiz ütopylar mevcut devlet yapısını eleştirerek siyasal yeni bir devlet felsefesi üretmişlerdir.

Ancak 20. yüzyıldan itibaren istenilen ütopyların hiç de özlenen bir devlet tasarımı sunmadığı anlaşılmış, ütopya etkisindeki faşist ve sosyalist devletlerin halk üzerindeki katı otoriterliğinde ortaya çıkmıştır. Bu noktada ütopyanın olumsuzlanması bağlamında distopyalar, bahsedilen devlet sistemlerine karşı birer eleştiri olarak yazılmaya başlanmıştır. Zamyatin'in *Biz*, Orwell'in *1984*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Arthur Coestler'in *Gün Ortasında Karanlık*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* adlı eserleri en etkili olanlarından bazılarıdır. Bu eserlerde katı devlet otoritesi ve mutlak efendi (devlet) karşısında kimliksizleşen ve silik hale gelen birey, devlet otoritesinin yok edici gücü karşısında ele alınmıştır. Bu eserlerde ön plana çıkan olgu, kimliksizleşen ve bireyselliği yok sayılan bu bireyin varoluş çabasıdır. Otoriter topluma karşı yabancılaşan ve kimlik bunalımı yaşayan aykırı bireyler ön plandadır. Her alanda olduğu gibi etiğe bakış ütopyanın değişiminde olduğu üzere distopyalarda farklılaşmış, klasik ahlak düşüncesinden ayrılmış etik, otoriter devletin devamlılığını sağlamak için araçsallaştırılmıştır.

Distopyalarda bireyin devlet için olduğu düşüncesinden hareketle; dil, hukuk, ahlak, eğitim her ne varsa bireyi devlet'in bekasını sağlamada araç olarak kullanılmıştır. Ahlak, geleneksel ahlak teorilerinden farklılaşarak devlet için kullanılmış; pragmatist, yer yer bu amaç için hazzı önceleyen bir konumda değerlendirilmiştir. Distopyalarda ahlak, geleneksel ahlak teorilerinden özellikle de dini ahlaktan bir kopuşa işaret etmektedir.

Makale Batı siyaset düşüncesinde ütopya-distopya karşıtlığı içinde gelişen ütopya yazınında önemli bir yer tutan etiğin ve etiğe bakışın değişimle birlikte dönüştüğünü ve farklılaştığını distopyalardan

---

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, yakupakyuz70@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-9982-9315, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 05.11.2021, Accepted/Kabul Tarihi: 26.01.2022, Published/Yayın Tarihi: 18.03.2022.

hareketle ortaya koymuştur. Ayrıca distopyalarda farklılaşan etiğin özgürlük etiği olup olmadığı tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: ütopya, distopya, ahlak, din, devlet, bireyselleřme.

Abstract

Plato's work called the *Republic* was the source of the idea of utopia. Later, during the Renaissance, Thomas More's *Utopia*, Campanella's *Land of the Sun*, Bacon's *New Atlantis* are the utopias written in this period. These utopias advocated equality and forbade the acquisition of money and property in the state. The Renaissance utopias were based on socialist utopias with the ideas they defended.

In the 20th century, dystopias were written due to fascist and authoritarian states influenced by socialist utopias. In these utopias the authoritarian state structure and the prevention of individuals' freedoms are criticized. Zamyatin's *We*, Orwell's *1984*, Aldous Huxley's *Brave New World*, Arthur Coestler's *Midday Darkness*, Ray Bradbury's *Fahrenheit 451* are some of the most influential dystopias. Dsitopias have used every fact such as law, education, morality etc. to their advantage within the state order. Morality is one of them. Morality was used to ensure the continuity of the state order. In this respect, morality has pragmatist, immoralist and hedonistic views in dystopias. Moral rules in dystopias look like a rule of law, not a moral rule.

The article tries to reveal that ethics and the view of ethics, which have an important place in the utopia literature that developed within the utopia-dystopia opposition in Western political thought, are transformed with the change, based on utopias. In addition, it is discussed whether the differing ethics in dystopias is an ethics of freedom.

Keywords: utopia, dystopia, morality, religion, state, individualization.

Giriş

1. Ütopyadan Distopyaya Dönüşen Algı

Ütopya kavramı “ou” olmayan ve “topia” yer kelimesinin birleşmesinden oluşan Thomas More’un siyaset felsefesinde yazdığı ütöpik eserinde kullandığı bir kavram olmasının yanında düşünce düzleminde bünyesinde siyasal eleştiriye dayalı yeni bir devlet tasarımının da ifade eder. More da ütopyanın bu yönüne dikkat çekmek için ütopyayı “gerçeğin bala bandırılmış halinde olduğu gibi, insanların zihinlerine sevimli şekilde sunulan kurgu” olarak sunar.¹ İnsanlık, ilerlemeci tarih tasarımı içinde sosyal düzeni devam ettirmek için hep yöneten-yönetilen ilişkisinin sınırlarını belirleyen devlet kurumunu yaşatmıştır. Yöneten-yönetilen ilişkisi içinde siyasal sistemler teorik bağlamda içinde bulunulan mevcut siyasal sistemlerden faydalanmakta, diğer yönüyle de mevcut sisteme eleştiriler getirmektedir. Siyaset felsefesinin sistematik felsefede aksiyon ve değerler felsefesi içinde sınıflandığı düşünüldüğünde insanın devlet ve siyaset ile olan ilişkisi felsefede değerler alanında anlam kazanır.

Ütopya kavramını her ne kadar Thomas More kullanmış olsa da siyaseten bir devlet tasarımı düşüncenin ilk dönemlerine kadar götürülür. İşte bu noktada Platon’un yazmış olduğu *Devlet* ve *Yasalar* adlı eserleri modern ütopyalara kaynaklık eden ilk ütöpik eser olarak görülmüştür.² Hatta öğrencisi Aristoteles, Platon’u siyasetle ilgili eserlerinin dönemin polislerindeki siyasal yaşamla çelişkisinden özellikle de mülk edinmeyi ve aileyi yok saymasından dolayı eleştirmiştir.³ Aslında Platon *Devlet* adlı eserinde kurguladığı devlet düzeninin aksiyoner bağlamda ideal ama gerçeklikten uzak olduğunu *Yasalar* adlı eserinde kabul etmiş ve ikinci ütöpik devlet tasarımını yazmıştır.⁴ Platon’un *Devlet* adlı eserinde kurguladığı devlet tasarımına ve kapalılığına daha sonraki dönemlerde Karl Popper, sert bir eleştiri getirip onu siyasette totaliter, bireyci yönelimleri kısıtlayan, eşitlikçi eğitimi devlet lehine değiştiren, siyasal bir fırsatçı, açık topluma kapalı ve düşman bir kişilik olarak görür.⁵

Platon’un idealize ettiği devlet tasarımındaki benzer devlet düzeni oluşturma fikri Rönesans’la beraber alanda bir yenileşme ve asla dönüşü getirmiş, devlet felsefesi düzleminde ütopya düşüncesi de bundan faydalanmıştır. Rönesans’la beraber mal mülk edinmeme, evliliği yok sayma ve mülkiyet edinmeme fikirleriyle sosyalist düşüncelere ve sosyalist ütopyalara kaynaklık eden Thomas More’un *Ütopya*, Campanella’nın *Güneş Ülkesi* gibi ütopyalar, gelişen

¹ Riot-Sarcey, Michelle vd., *Ütopyalar Sözlüğü*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2003), 257; Güçlü, Abdülbaki vd., *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 1507.

² Mehmet Ali Ağaogulları, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi* (Ankara: V Yayınları, 1989), 193.

³ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 7-29.

⁴ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna - Saffet Babür (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2020), 739a-e.

⁵ Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları, Platon*, çev. Mete Tunçay, c. 1 (Ankara: Liberte Yayınları, 2008), 44, 157, 180, 187-188,261.

bilim düşüncesine dayalı Bacon'un *Yeni Atlantis*'i gibi ütopyalara yol açmıştır.⁶ More etkisine dayalı gelişen ütopyalar bir adım sonra François-Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen tarafından sosyalist ütopyalara evrilmiştir. Owen'in *Yeni Bir Toplum Görüşü* adlı eseri bu tarz bir eserdir. Sosyalist ütopyacılık 19. yüzyılda hâkim olan ütopyacılık anlayışıdır.⁷

Ütopya düşüncesi sanayileşme, değişen ve dönüşen toplum ve buna dayalı oluşan faşist ve totaliter siyasal sistemlere dayalı olarak değişmiş ve bunlara birer eleştiri olarak istenilmeyen distopyaların, antiütopyaların, kakotapyaların yazılmasına sebep olmuşlardır. Distopyalar, değişen ve dönüşen yenedünya düzenine siyasal başkaldırının ve özgür bireylerin istençlerinin totaliter devlet içinde yansımalarının ürünüdür.⁸

Değişen düzende dönüşü olmayacak gibi görünen tarihteki en büyük siyasi ütopyalar baştan aşağı tam kendi karşıtına dönüştüler söylemi bu değişimin en açık ifadesidir.⁹ Yani bir dönem ütopya'nın gerçekleşmiş hali olarak algılanan A.B.D, Rusya, İngiltere vb. devletler uygulamalarıyla anti ütopyacılığa kaynaklık etmeye başlamışlardır.¹⁰ Yevgeni Zamyatin'in *Biz (My)*, Orwel'in *1984*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünyası*, Arthur Coestler'in *Gün Ortasında Karanlık*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, B. F. Skinner'in *Walden İki* adlı eserleri bu türün en nitelikli eserleridir. Distopyaların kendisine dayanak yaptıkları nokta ise bilim, teknoloji ve gelişim kavramlarıdır.¹¹ Russell da bilimin gelişmesinin gelecekte olumsuz kullanılacağına dikkat çekmiş, bilimin kollektif tutkuların gelişmesine yol açtığını, şahsi tutkuları azalttığını, kollektif tutkuların ise diğer bireylere nefret ve rekabeti tetiklediğini, kollektif duyguyu tetikleyen bilimin bu yönüyle kötü olduğunu vurgular. Russell'a göre mezkûr sebeplerle bilimin medeniyeti yok etme tehlikesi söz konusudur.¹² Russell'in bilimle ilgili kanaati Huxley'de "bilim tehlikelidir, büyük bir özenle ağzına gem vurmak ve zincire bağlı tutmak zorundayız" düşüncesiyle aydınlanır.¹³ Gözden kaçırılmaması gereken nokta distopyaların bu olguları insanlık için olumlu yönde değil, olumsuz bağlamda kullanmış olmalarıdır. Distopyalarda bilimsel gelişmeler bireyleri yok saymak, onları kimliksizleştirmek, devletin otoritesini sağlamak ve hatta işkencede ileri bir metot olarak kullanılmıştır.¹⁴

⁶ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 213-215.

⁷ Akyüz, Yakup, *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2021), 28.

⁸ Akdemir, Müslim, *Düşün Felsefesi* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016), 86-87.

⁹ Bobbio, N., "The Upturned Utopia" 177 (1989), 135.

¹⁰ Kumar, Krishan, *Ütopyacılık*, çev. Ali Somel (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 133-135.

¹¹ Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, çev. Füsun Tülek (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 27; Akyüz, Yakup, *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*, 198; Kumar, Krishan, *Ütopyacılık*, 89,95,145.

¹² Russell, Bertrand, *İkarus ya da Bilimin Geleceği*, çev. N. Osanyan (İstanbul: BGST Yayınları, 2016), 48-52.

¹³ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun (İstanbul: İthaki Yayınları, 2000), 290-291, 294.

¹⁴ Yakup Akyüz, "Rönesans Ütopyaları ve Distopyalarda Bilim Anlayışına Bakış", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7/1 (2017), 157-161.

Distopyalarda karşımıza çıkan uyuşturucuya benzer “soma” adı verilen haplar, Huxley’de bireyleri tek elden sınıfına göre çoğaltan Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi ve buna dayalı devlette istikrarı sağlayan Bokonavski işlemi,¹⁵ Orwell’da bireyleri her an gözleyen ve denetleyen teknolojik aygıtlar¹⁶, Zamyatin’in Velinimet makinası¹⁷ Forster’in arı peteği şeklinde yapılmış ve insanın bütün ihtiyaçlarını karşılayan makina¹⁸ örneklemi bilim, teknoloji ve gelişimin distopyadaki olumsuz yansımalarından bazılarıdır. Bu yönüyle de distopyalar aslında bilim ve teknolojiye dayalı mevcut siyasal düzenden kaçışın özlemidir.

Görüldüğü üzere ütopya tarihi Platon’un *Devlet* adlı eserinden başlayarak günümüze kadar farklı bağlamlara evrilerek gelişmiş ve dönüşmüştür. Ütopyalardan distopyalara gelişen süreç ve farklılaşma Karaca’nın “ütopya, mevcut düzene karşı alternatif bir toplumsal tasarım düşüncesinden yola çıkarak yazarın eserinde aldığı bir konudur. Korku ütopyaları ise, hem gelenekseldeki mevcut olanı yani yaşanmakta olan devlet düzenlerini hem de ütopyalarda kurgulanan alternatif düzeni eleştirir” sözünde ortaya konulmuştur.¹⁹ Diyebiliriz ki distopyalar en temelde iki ana düşünce üzerinde işler. Bunlardan ilki katı, otoriter devlet ve yönetim düzeni, ikincisi ise devlete ve yasalara karşı çıkan, farklılaşan, özgürlüğe dayalı bireyin, kendisi olmanın peşinde koşan ve bu süreçte de arkada bırakıldığı sanılan gelenekselle yüzleşen bireydir. Ütopya tarihinde devlet-insan ikilemi içinde gelişen süreci Forster’in makina diye tanımladığı kurgu açıkça ortaya koyar. “Makinayı yarattık ki isteğimizi yapsın diye, ama bugün ona isteğimizi yaptıramıyoruz. Makine bizi mekân algısından ve dokunma duyusundan yoksun kıldı. Tüm insan ilişkilerini bir belirsizlik içine itti, sevgiyi şehvetin bir eylemi durumuna indirgedi. Bedenlerimizi ve istençlerimizi felç etti. Şimdi de bizi kendisine tapınmaya zorluyor. Makine geliyor ama istediğimiz çizgide değil. Makine ilerliyor ama bizim amacımız yönünde değil. Biz ancak makinanın kan damarlarındaki yuvarlar gibi yaşıyoruz.” “Bizi besleyen, giydiren ve barındıran makinadır...Biz onunla varız.. Makina her şeye kadirdir ve sonsuza kadar sürecektir. Makina kutsaldır.”²⁰

Modern dönemde insanının karşı karşıya kaldığı problemlere dayalı olarak çevrenin ele alındığı ekotopyalar, kadın sorununu temele alan feminist ütopyalar ve distopyalar ve bilim kurgu ütopyalarından pekâlâ söz edilmektedir. Konumuzun özündeki totaliter devletin bireyle ilişkisini ele alan distopyaların önemi, her geçen gün daha çok kendini göstermektedir. Hatta COVID-19 salgın sürecinde salgını totaliter uygulamalarına temel alan siyasal sistemlerin

¹⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 19,28.

¹⁶ Orwell, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, çev. Nuran Akgören (İstanbul: Can Yayınları, 2006), 31,70.

¹⁷ Zamyatin, *Yevgeni, Biz*, 203.

¹⁸ Forster, E. M., “Makinanın Sonu”, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu* (İstanbul: Say Yayınları, 1984), 66,68.

¹⁹ Karaca, Birsen, “Yevgeni Zamyatin Ütopya Algılarını Yeniden Kurarken”, *Edebiyat Dünyası*, (2010), 67,182.

²⁰ Forster, E. M., “Makinanın Sonu”, 88,94.

yönelimleri dolayısıyla distopyalar toplumda salgın şartlarında tekrar çok okunulan kitaplar arasında da yer almıştır.²¹

Ütopyadan distopyaya gelişen Batı düşüncesinde siyaset felsefesinde ele alınan devlet, anayasa, otorite, aile, din, eğitim vb. konular ele alınarak devlet sistematığı içinde değerlendirilmiştir. Etik de ütopya yazınında ele alınan devlet anlayışlarında kendisine biçilen rolle önemli bir yer edinmektedir. Çalışmadaki amacımız distopyalardaki ahlak anlayışının süreç içinde geçirdiği değişimi ve devletteki farklılaşan ahlak algılamasını ortaya koymaktır.

2. Distopyalarda Ahlak'ın Rolünün Belirlenmesi

Distopya'nın ütopya düşüncesindeki gelişiminden sonra aynı şekilde etik düşüncesinin distopyalardaki belirlenimine bakmak gerekir. Ahlak'ın siyaset felsefesinde bir tür olarak distopyalarda epistemik ve ontolojik yönünü incelemek gerekir.

Etik tarihine baktığımızda ahlakın gelişim ve dönüşümünün farklı dönemlerde ortaya çıkan teleolojik, deontolojik ve erdeme dayalı normatif etik anlayışı, analitik etik, ve son olarak da her ikisini de eleştiren farklı filozofların ele aldığı bağlamda eleştirel etik teorilerinin olduğudur.²² Bu noktadan bakıldığında tam da ütopya ahlak olgusunun ne olduğu sorunu karşımıza çıkar. Makalede konu edineceğimiz olgu da budur. Distopyalarda belirlenen etik, nereye oturmaktadır? Mesela totaliter devletin bireyin devlete aidiyetini sağlama noktasındaki hazcılığıyla oluşan etiği hazcılığa dayalı teleolojik etik olarak görüp görmeyeceğimiz, yine devlet düzenini sağlamada hazcılığı devletin devamını sağlamada esas yarar gördüğünden yararcılık etiği olarak değerlendirip değerlendiremeyeceğimiz sorunsalıdır. Distopyalardaki etik olgunun geleneksel dini algıları yıkan ahlak açısından immoralist bir yaklaşım mı sağladığı yoksa hepsinden farklı olarak özünde etiği kullanmakla beraber etik kurallardan hareketle bir eleştiri etiği olup olmadığı değerlendirilmek istenecektir. Yine distopyalarda katı biyolojik, sosyal ve hukuksal belirlenim içinde hareket eden yapıda bireylerin davranışlarının özünde ahlaki bir davranış olup olmadığı tartışılacaktır. Yani özgürlüğü elinden alınmış ve sınırlanmış bireyin yaptığı hareketlerin yapısal olarak ontik iyi ile ne kadar ilgili olup olmadığı, bir diğer bakışla da bireyciliği yok edilen kişinin hareketlerinin ne kadar ahlaki olduğu tartışılacaktır. Ahlak teorileri incelendiğinde ahlak felsefesinin kaynağı din ve toplum olarak karşımıza çıkar.²³ Bu belirlenimden hareket edildiğinde distopyalarda ahlakın etkisi nedir? Devlet içindeki diğer etmenlere göre değerlendirildiğinde hangi boyutta önem arz etmektedir? Distopyalardaki ahlaki kuralları, eğer bir ahlaksa, hangi sınıflamada ele almak gerekir?

²¹ *Pandemi Döneminde En Çok Okunan Kitaplar* (Erişim 13 Temmuz 2021).

²² Cevizci, Ahmet, *Etik, Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 24-33.

²³ Cevizci, Ahmet, *Etik, Ahlak Felsefesi*, 16.

Ahlak dediğimiz zaman bu alan felsefenin değer alanı içinde yer almasıyla aynı zamanda pratiğe yönelik alanın içindedir. Yine dinler de içerdikleri iman, ibadet, ahlak ve hukuk esasına yönelik bütünlüğüyle ahlaka pratik alanda geniş yer verir. Hatta kişinin olgunlaşmasında ahlak, iman ve ibadetlerin mükemmelleşmesine yönelik son amaçtır.²⁴ Distopyalar siyaset felsefesi içinde yer alan bir tür olarak yönetmeyle ilgili alanda konuşur. Ahlak, din ve siyaseti birlikte değerlendirdiğimizde ise bunların distopyada bir araya geldiğini görürüz. O halde distopyalarda ahlak veya ahlaksızlık denen olgunun ne olduğuna yukarıdaki sorular ışığında bakmak gerekir. Ahlakın distopyadaki rolünü görmek için örneklemeler üzerinden gitmek gerekir.

Düşünce tarihine uzunca bir dönem teleolojik bağlamda eudonomist (mutluluk) ahlakını öngören düşünce hâkim kılınmıştır. Bu bağlamda da ahlaki öğütler hedefini bireyin mutluluğu üzerine kurmuştur. Fakat aynı dönem içinde erek olarak mutluluğu değil, erdemi öngören ahlak felsefeleri de mevcuttur. Yukarıdaki soruların distopyadaki karşılıklarını örneklemeler bağlamında ele alalım. Devletin amacına uygun sınırsız cinsellik, toplu seks ve poplu seks programları, günün belli saatlerinde alınan uyuşturucu benzeri sakkarin tabletler almak bir eylem olarak distopyada bulunur. Bu eylemlere bakıldığı zaman eylem özünde bir erdem etiği barındırmaz. Bu eylemlerin rolü daha çok amaçsaldır. Bu yönüyle uyuşturucular, seks ve bireye haz veren diğer eylemler haz üzerinden değerlendirilirse hazzı temel alan teleolojik bir davranışmış gibi gözükürler. Ayrıca aynı eylemler devlet bağlamında değerlendirildiğinde yarar ve fayda üzerine kurulu faydacılık etiğini de anımsatır. Gözden kaçırılmaması gereken en önemli olgu bu eylemlerin teleolojik olarak hazzı ya da faydayı esas aldığını farz etsek bile etik davranış olarak konulan eylemlerin özünde bireyi değil, devleti esas almasıdır. Özünde bireyi değil devleti önceleyen haz ya da fayda, hazzı ya da faydacı ahlak olarak değerlendirilebilir mi sorusu ön plana çıkacaktır. Mesela Zamyatin'in *Biz*'inde özgürlük-eylem-amaç ilişkisi çok net vurgulanmıştır. Devlette cinsel birleşmenin amacı olan çocuk sahibi olma eski bir hikâyeye, cinsellik ise bir teknik olarak görülmüştür. Bu durum bir yasa olarak "kodlanmış olan her sayının bir diğer sayıyı cinsel bir meta olarak kullanma hakkı vardır." O günden sonra her sayı cinsellik dairesinde muayene edilir, hormonları belirlenir ve cinsel birleşme günleri saptanır. Bu işlemlerden sonra her sayı cinsel birleşme günlerini geçirmek istediğini bildirir ve bu günlerde geçerli olan pembe kuponunu alır. Devlet eylemin özünden aşka dayalı mutluluğu aldığı bu eyleminde (seks) uyku, yeme, içme, boşaltım eylemi gibi bir eylem haline geleceğini belirtir.²⁵ Örneklemde de görüldüğü üzere bireyin seksten haz alması yahut uyuşturucudan haz alması bireyin mutluluğuna yol açabilir olması onun özgür olduğu anlamına gelmeyecektir. Zamyatin gibi düşünürsek eylemler hazzı öncelemeyip,

²⁴ Bayram Dalkılıç, "Doğallık, Yasallık ve Yasaklılık Bağlamında Bir (Ahlaki) Eylem ve Orta Erdem Olarak İffet(lilik) Kavramsal ve Kuramsal Bir Çözümleme" (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 77-79.

²⁵ Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, 33.

sıradan fizyolojik ve biyolojik bir eylem olacaktır. Distopyada bireyin özgür istenci, bu istence dayalı haz alması veya fayda edinmesi devletin istediği ölçüde olmalıdır. ‘Özüne hazzı ya da faydayı esas alan böyle bir devlette bireyin özgürce yapmadığı eylemler teleolojik ahlaka dayalı bir ahlak olarak değerlendirilebilir mi?’ sorusunu ortaya çıkarır. Kanaatimiz distopyadaki hazzı ya da faydaya dayalı ahlaki eylemler salt bireyin iradesini esas almadığından sonuç her ne kadar hazzı ve yararçı etik eylemler gibi dursa da aslında öyle olmadığıdır. O halde “bu eylemler nedir?” sorunsalı çözümlenmelidir.

Yukarıdaki soruya verebileceğimiz cevabı distopyalardaki otoriter yapıda hukuk-devlet ilişkisi ile çözümlenerek sunmak daha tutarlı durmaktadır. Toplumlarda ahlak esas olmakla beraber zorunlu birlikteliği ve düzeni sağlamak için hukuk devreye girmektedir. Böyle düşünüldüğünde ise hukukun kaynağı ahlak olabildiği gibi siyasal otorite de olabilmektedir.²⁶ Distopyalarda otoritenin meşruiyet sağladığı hukuk düzeni ahlaka değil, siyasal otoriteye dayalıdır. Siyasal sistemlerde iktidarın sürekliliğini sağlamanın esas olduğu düşünülürse distopyadaki eylem ve söylem her bir kuralı bir ahlaki kural olarak değil, uyulması gereken herhangi bir diğer hukuk kuralı gibi değerlendirilmelidir. Bu açıdan bakılınca ütopyalarda ahlaktan değil, devletin bütün kurumlarına işlemiş otoritenin emrinde pür hukuksallıktan söz etmek gerekir. Distopyalardaki ahlaki kural gibi görülen kurallar tıpkı “işçiler gama sınıfı tüplerden üremeli veya belirli saatlerde haz verici ilaç almalı” türünden kurallar gibi iktidarın hukuksal emirlerinin yansımasıdır.

Distopyalarda konulan kurallar ontolojik bir yapıyı da barındırır. Dindeki “hırsızlık yapmayacaksın” şeklinde ahlaki emrin özünü Tanrı’dan alan ontik yapı, ya da Kant’ta karşılaştığımız ahlaki emirlerin ontik yapısallığı yani ahlaki emirlerin özünden gelen buyrukluğu distopik otoriter devlette iktidar lehine korunmuş “devletin düzenini sarsmayan kurallar” öz ve özünde uyulması gereken birer kural olarak kabul edilmiştir.

Özünü tanrısal kaynaklı dini kuralların oluşturduğu dini ahlak düşünüldüğünde distopyaların kuralları immoralist ahlak olarak görülmüştür. Ahlaksızlık ahlakı, toplumca belirlenmiş ahlaki görüşleri değiştirmek isteyen görüşlerdir. Ahlaksızlık ahlakı ahlakın ahlakdışı değerler üzerine kurulmasını ve geçmiş değerlerin yıkılmasını istemektedir.²⁷ Bu noktadan bakıldığında distopyalarda karşılaşılan toplu seks, poplu seks programları, uyuşturucu benzeri haplar, ailenin yok sayılması vb. örneklerde de görüldüğü gibi diğer geleneksel algıları değersizleştirip aşağıda sunduğumuz ifadede de görüleceği üzere dinler genellemeci bakışla uyuşturucuya eşitlenmiştir. Distopyaların dinlerin yapısına eleştiri getirdiği bir gerçektir. Huxley’in bir tür uyuşturucu olan somadan hareketle “ahlakınızın yarısını en azından küçük bir şişede taşıyabilirsiniz. Gözyaşlarından arındırılmış Hristiyanlık, işte soma bu” sözünde ahlaki Hristiyanlıkla özdeşleştirip onu insanlara haz veren bir tür

²⁶ Troper, Michel, *Hukuk Felsefesi*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Dost Kitabevi, 2011), 24-25.

²⁷ Erdem, Hüsamettin, *Ahlaka Giriş* (Konya: Günay Ofset, 1993), 15-16.

uyuşturucudan daha aşağı ve değersiz göstermiştir.²⁸ Yine o, “soma Hristiyanlık ve alkolün bütün avantajlarına sahipti” derken de bu eleştirisini pekiştirir.²⁹ Akdemir, distopyaların din anlayışlarını ateist ve laik olarak sunmaktadır.³⁰

Distopyaların sunduğu kuralların ateist ve immoralist merkezli olduğu kesindir. Ancak laikliğin her düşünceye toleranslı ve eşit yaklaştığı, hatta devletin dini düşünce dâhil bireylere bir dayatmada bulunamayacağı düşünülürse laik olduğu yargısı mutlak otoriter devlet olgusunun olduğu düzende pek mümkün gözükmemektedir.

Distopyada ahlak kuralları birey değil, devletin düzen ve devamını sağlamaya yöneliktir. Bu yönüyle de bir ahlaki eylemden ziyade hukuki kurallar olarak düşünülmelidir.

Distopyaların mutlak iktidarı sağlama hedefiyle geçmişe ait olan dil, din, hukuk ne varsa yok saydığından geçmişin ahlakını, ahlak kurallarını yok sayması olağan durmaktır. Bu yönüyle de distopyalardaki yapı, geçmişi eleştiren eleştirel bir ahlak düşüncesi bir diğer bağlamda ahlaksızlık ahlakı (immoralist) gibi durmaktadır.

3. Devlet ve Ahlak

Korku ütopyalarında ahlak olgusunun nereye tekabül ettiğinin anlaşılması için tasarlanan devlet yapısı ve bu yapıda insanın konumunun ne olduğunun belirlenmesi gerekir. Baktığımız zaman distopyaların faşist ve komünist yapılara tepki amaçlı ve istenilen ütopyaların gerçekte hiç de arzulanan bir yapıya evrilmediği ve arzulanan dışında arzulanan bir yapı oluşturduğudur. Distopyaların devlet yapısının totaliter, baskıcı, bireylerin hareketlerini kısıtlayan ve sınırlayan, insanlara özgürlük tanımayan yapıda olmalarıdır. Distopyalarda katı bir siyasal yapı halkı hep gözetlemiş ve sınırlamıştır. Distopyalar bunun örnekleriyle doludur.³¹ Huxley devlet içindeki otoriteye dayalı düzenin yansımaları cemaat, özdeşlik ve istikrar” kavramıyla çözümler.³² Yine bir başka distopya olan *Fahrenheit 451* de otoritenin bireylerin kitap okumalarını engellemek için onları yakması ve devletin kitapları yok etmesi üzerinedir. Montag kitap yakan birisi olarak aydınlanmış, bu aydınlanma etkisinde otoriterlikten kurtulmak istemektedir. Onun kaçıışı esnasında onu bulmak için kullanılan “mekanik tazi” adlı aygıt, devletin vatandaşı izlemesinde kullandığı bir teknolojidir.³³ Distopyalarda otoriterliğe yol açan temel etmenler ise değişen ve dönüşen

²⁸ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 306.

²⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 84.

³⁰ Akdemir, Müslim, *Düşün Felsefesi*, 68-69,77.

³¹ Orwell, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, 31,182; Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 28,60,108; Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, 17-18,28-29.

³² Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 15-16; Adorno, Theodor W., *Edebiyat Yazıları*, çev. Sabir Yücesoy - Orhan Koçak (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 83.

³³ Bradbury, Ray, *Fahrenheit 451*, çev. Zerrin Kayalıoğlu (İstanbul: İthaki Yayınları, 2012), 32,83, 196,451.

toplumsal yapı içinde bürokrasi ve teknolojidir. Her iki olgu devleti yöneten elitlerin halka baskı kurabilmesinde en temel işlevi sağlamıştır.³⁴ Berdyaev'in "ütopya her zaman totaliterdir, totaliterlik her zaman ütopyacıdır" sözü de ütopyalardaki katı devletçi yapının vurgulanmasıdır. Karl Popper distopyalardaki otoriterlik özlemini "dünya üzerinde cennet vadedenler aslında cehennem dışında bir şey üretmemiş olanlardır" düşüncesiyle eleştirir.³⁵ O, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı eserinde de kapalı bir toplum oluşturan devlet aygıtlarını eleştirmiş ve ütopyanın ilk türünü ortaya koyan Platon'u açık topluma düşman olarak görmüştür.

Özgürlüğün olmadığı durumda devlette bireyin eyleminin ahlak olup olmadığı tartışmaya açık kalacaktır. Huxley'in aykırı bireyi Bernard'ın "özgür olsaydım, şartlandırılmam beni köleleştirmeseydi", "suratsız da olsa kendim olmayı yeğliyorum.. Salt toplumsal gövdenin bir parçası olmaktan kurtuluyorum" sözleri makine düzeninde işleyen otoriter devlette bireylerce özgürlüğe yapılan özlem dolu atıflardır.³⁶ Distopyalarda gerçekleşen şey, devletin otoriterliği sağlamak amacıyla bireylere hazları yaşamaları için olanak tanıdığı ve yapay mutluluk oluşturduğudur. Ama hazcılıkla sağlanan mutluluğun ahlaki bağlamda mutlak iyi olup olmadığı ve ahlaki olduğu tartışmalıdır. Bunun böyle olmadığı bir diğer distopya *Cesur Yeni Dünya*'da aykırı birey Vahşi'nin sınırsız hazzı yaşadığı esnada hazzın şiddetinin verdiği bilinçsizlikle partnerini öldürmesi ve bu nedenle özel yaşamının kamuya açılmasının dayanılmaz ıstırapı ve yaşamın ağırlığı altında ezilip intiharı seçmiş olmasında karşımıza çıkar.³⁷ Bu nedenle Bradbury, eleştirel ve küçümseyici bakışla Fahrenheit 451 adlı eserinde ahlaki eski bir bilim dalı olarak niteler.³⁸

Distopyalarda ahlaki eylemin özü, özgürlüğün ve buna dayalı olarak bireyin yok sayılmasıdır. Distopyalarda bireyin eylemlerinde irade hürriyetinden bahsedilecekse de bunun sınırı otoritenin izin verdiği kadar olmasıdır. Mesela Bernard'ın Lenia'yla yaşadığı seks eyleminin arkasında hazla birlikte duygu araması, onun eylemde özgür iradenin amaçsallığına ve kendince ulviliğine yönelik çabasını vurgular. Onun "tutku nedir öğrenmek istiyorum, bir şeyleri yoğun hissetmek istiyorum" sözüne karşılık Lenia'nın "birey hissederse topluluk sendeler"³⁹ sözleri devlet otoritesi karşısında şartlandırılmış birey özgürlüğünün sistemle ilişkisini çok açık ortaya koymaktadır. Bu durum distopyalarda insanın özgürce iradesine dayalı ahlaki eyleminin devlette ne kadar özgürce işlendiğini tartışmalı hale getirmektedir.

³⁴ Bezel, Nail, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu, Ters Ütopyalar* (İstanbul, 1984), 9.

³⁵ Popper, Karl - Sabri Orman, *Tarihsiciliğin Sefaleti* (İstanbul: Plato Film Yayınları, 2008), 1.

³⁶ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 127-129.

³⁷ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 330-332.

³⁸ Bradbury, Ray, *Fahrenheit 451*, 218.

³⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 132.

Korku ütopyası yazarlarının eserlerini yazarken aslında üst perspektiften bakarak nesneleşen ve kendisine yabancılaşan bireye sundukları en temel olgu, totaliter devletin bireyi kendisine ve değerlerine yabancılaştırmasıdır.⁴⁰ Modern, ilerlemeci ve gelişmeci bireyin tüm gelişmelere rağmen yalnızlık içinde olmasıdır. Modern birey bulunduğu ruh hali içerisinde ahlaki bağlamda seçeneksizlik içindedir. Korku ütopyaları bir nevi modern bireyin ahlaki bağlamda seçeneksizliğine de vurgu yapar. Gelişen ve değişen toplum içinde bireyin ve toplumların ahlaki değerleri göreceleşmiş ve bireyler seçeneksiz kalmışlardır. Orwell, modern bireyin bu seçeneksizlik içindeki çaresizliğini ve kararsızlığını “iradesizlik ve kararsızlık düşüncesiyle” izah ederek “bildiğimiz tek şey neyi istemediğimiz, hepimiz Büridan’ın eşeği gibi kararsız” sözünde yansıtıp insanın o günün şartları içinde sosyalizm, Katolik kilisesi ve intihar olgusu içinde sıkışıp kaldığını söylemektedir.⁴¹ Bir diğer sözünde de o, dönemin bireylerinin seçeneksizliğini “kimsenin özgür olmadığı, kimsenin güvende olmadığı, dürüst olmanın ve hayatta kalmanın neredeyse imkânsız olduğu bir dünyada yaşıyoruz” sözünde açık eder.⁴²

Huxley Cesur Yeni Dünya’yı yeniden yazmış olsa Vahşi’ye birey olarak ne vahşinin sınırsız istekleri ne de devlet için şartlandırılmış istikrarı seçmeyip ikisi arası bir ortayı isteyeceğini ve sunacağını söyler.⁴³ Huxley’in bu söylemi ahlak felsefesinde Aristoteles düşüncesinde gördüğümüz altın orta, ölçülülük erdemini hatırlatır. Aslında distopyaların etkin olduğu dönem otoriter yapılara bağlı olarak faşist ve komünist sistemlerde kaosun içinde yalnızlaşan ve değer kaybeden bireyin dönemidir. Dönemde bireyler siyasal ve bürokratik sıkışmada makul ve ölçünün peşindedir. Ütopyalarda devletten yana olan tavır ile distopyalardaki ütöpic düzenin kurbanı olmuş kişi arasında devlet mi birey mi ikileminde toplumsal düzeni sağlamada devletin yeri ve bireyin davranışlarının yönlendirilmesi ve denetlenmesi zorunluluğunun insancılık, bireysel sorumluluk ve ahlak anlayışı açısından ortaya çıkardığı ikileme karşılaşırız.⁴⁴ İşte Burges’in *Otomatik Portakal* adlı eseri bu ikileme dikkat çekilmek için yazılmış bir eserdir. Eserde her türlü şiddet, öldürme, tecavüz eyleminde bulunan Alex yakalanıp tedavi sürecinde işlemiş olduğu, suç sayılan eylemlerin odağında olduğu fiillerin işlendiği filmler izletilerek tedavi sonrası onun tam tersi bir bireye evrilmesi durumudur. Tedavi sonrası devlette şiddeti en fazla uygulayan Alex, şiddetten en fazla acı çeker hale gelmiştir. Alex’in geçirdiği dönüşüm devlette seçim kampanyasında konu edilince

⁴⁰ Dalkılıç, Bayram, Akyüz, Yakup, “Platon Felsefesinde Yabancılaşma Sorununa Giriş Denemisi”, *Hikmet Yurdu Dergisi* 11/21 (2018), 10-12.

⁴¹ Orwell, George, *Aspidistra*, çev. Şemsa Yeğin (İstanbul: Can Yayınları, 2008), 103.

⁴² Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, çev. Ali Galip (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006), 453.

⁴³ Bradshaw, David, “Cesur Yeni Dünya Üzerine”, çev. Ümit Tosun, *Cesur Yeni Dünya* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2000), 345.

⁴⁴ Bezel, Nail, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu, Ters Ütopyalar*, 229.

de tekrar eski haline döndürülür. Eser, devlet birey ikileminde gidip gelen bireyi konu edinmiştir.⁴⁵

Distopik devlet yapılarında devletin amacına baktığımız zaman görürüz ki devletin amacı insanı her türlü egemenliği altına almak suretiyle yeryüzünde egemenlik sağlamak ve bağımsız düşünce olanağını sağlayan her türlü olguyu yok etmektir.⁴⁶ Bu düzlemde ahlaki eylemin en temel özelliklerinden biri olan irade özgürlüğünü düşünürsek distopyalarda ahlaki özgürlükten söz edilemeyecektir. Çünkü distopyalardaki devlet sistematığı içinde insana ait özgürce ve tutkuya dayalı bir eylemden bahsetmek olanaksızdır. Çünkü distopyalarda “insani bağlamda insanın kafatasının içindeki birkaç santimetre küp dışında hiçbir şey insana ait değildir.”⁴⁷

4. Özgürlük ve Ahlak

Özgürlük ya da hürriyet ahlak felsefesinde eylemin özünde olan en temel olgulardan biridir. Ahlaki eylemde özgün bir davranıştan bahsedeceksek özgürlüğe dayalı bir gönüllülüğten bahsetmek gerekir. İnsanı değerli yapan şey değerle doğrudan ilişkili olması, değeri yaratması, değer taşıyıcısı ve cisimleştirici olmasıdır. Yani değeri yaratıcı etken fail olmasıdır.⁴⁸ Huxley bu gerçeği “tikeller erdem ve mutluluğu getirir” sözünde vurgulamıştır.⁴⁹ Ontolojik ve epistemik hangi bağlamda olursa olsun bireyin ahlakla olan ilintisinde iyinin değerinin ortaya konulmasında ve bireyin ona karşı geliştireceği tavırda belirleyici olan özgürlüktür. Ahlak felsefesinde aslanan bireyin iyi olanı hür iradesiyle yapmasıdır.⁵⁰

Distopyalarda bireyin özgürlüğünden bahsetmek istiyorsak devlet içinde onun ait olduğu sınıfa daha özeldir ise kimliğine bakmak gerekmektedir. Tam da bu noktada bireye kimlik kazandıran isimlendirme konusunda bir otoriterlik, kimliksizleştirme ve bireyi yığın haline getirmenin karşımıza çıktığını görürüz. Zamyatin’in *Biz*’indeki D 503 E 330, R 13 gibi harf ve rakamdan ibaret isimlendirmeler, Huxley’deki alfa, beta, gama şeklinde bireylerin sınıflanması kimliksiz bireyin devlet içindeki en iyi yansıması olsa gerektir. Ama distopyalarda otoriter devletteki bireyler eylemlerinde özgürlük ve bağımsızlık isteklerini de hep dile getirirler. Zamyatin’in D 503’ü devlette bir sayı değil, sıradan bir vatandaş, devletin küçük bir

⁴⁵ Burgess, Antony, *Otomatik Portakal*, çev. Aziz Üstel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007).

⁴⁶ Akyüz, Yakup, *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*, 210.

⁴⁷ Orwell, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, 31.

⁴⁸ Cevizci, Ahmet, *Etik, Ahlak Felsefesi*, 12; Özlem, Doğan, *Etik, Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2017), 18; Dönmez, Süleyman; Yıldırım, A. Münir, “Bir Türk Ahlâk Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlâk Felsefesinin İmkânı”, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 18-19.

⁴⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 24.

⁵⁰ Dönmez, Süleyman, *Emanet Ahlakı, Türk Ahlak Felsefesine Giriş* (Adana: Karahan Kitabevi, 2015), 20-21.

parçası, ayaklar altına alınmış, ezilmiş, yıpranmış bir parçası olmak ister.⁵¹ Yine Vahşi'nin devlet yöneticisi Mustafa Mond'la konuşmasında Tanrı, eski kitaplar, şiir, gerçek tehlike, özgürlük, iyilik, ihtiyarlama, çirkinleşme, iktidarsız kalma, açlık, hastalıklar ve acı dolu bir yaşam istediğini belirtmesi de kendi olmak isteyen bireyin istekleridir.⁵² *Otomatik Piyano*'da makine düzeninde işleyen devlete en sonunda karşı çıkan Doktor Paul Proteus'un "insanın Tanrı'nın bir yarattığı olduğu inancını, yasa tanımaz teknolojik ilerlemeye duyulan bu inançtan daha çok savunmaya değer buluyorum" düşüncesi içinde başkaldırması katı yapı içinde özgürlüğünü arayan bireyin çıkış manifestosu olmuştur.⁵³

Eylemin özünün ortaya çıkmasında özgürlüğün rolü kesin olduğuna göre distopyalarda söz konusu olan davranışlar ahlaki bir eylem olabilir mi? Distopyalarda bireyin özgürlüğü devletin idamesi için birçok olgunun yasaklandığı gibi yasaklanmıştır. Çünkü distopyalarda düşünce suçu ve özgür eylem yasaktır. Birey özgürleştiği oranda devlet ve otoritesi kaybolacaktır. Distopyalarda devlet otoritesinin kesin olduğu düşünüldüğünde ahlaki eylemde ise bireyin özgürce ediminin ahlaki eylemin temeli olduğu düşünülürse distopyadaki iyi ve değer olarak sunulan olgu bir ahlaki değer olmayacak, tersine devlet erkinin zorlamasıyla oluşan bir zorunlu eylem olacaktır. Devlet içinde insanın eylemlerinin karşılığı Orwell'in sözlerine açıkça yansımıştır. Gerçek denilen olgu bireylerin zihninde olmayıp, sadece ölümsüz devleti yöneten partinin zihnindedir.⁵⁴ Yine bir diğer ütopyada bireylerin özgürce eylem yapmadığını Huxley'in "Bokanovski süreci" diye adlandırdığı şartlandırmaya dayalı davranışların amacını "tüm şartlandırmaların amacı insanlara, kaçınılmaz yazgılarını sevdirmektir"⁵⁵ sözü netleştirir. Çünkü bireyler yanlış yapabilecektir. Mutlak iktidarın dini söylemdeki mutlak güç sahibi Tanrı'nın yerini aldığı totaliter devlette iktidarın kuralları da tıpkı Tanrı'nın söylemlerindeki iyi ve kötünün yerini almıştır. Tanrının iyi ve kötünün ontik kaynağını aldığı ahlakın ontolojik kaynağı distopyalarda yerini iktidara bırakmıştır.

Ahlaki olgular yerine konulan kurallar temel bir olgu olarak distopyalarda da totaliter devletin korunmasında düzeni koruyanlar tarafından uygun görüldüğü ölçüde korunmuştur.

5. Distopyalarda Aile Düzleminde Ahlak

Yukarıda distopyalardaki kuralların ahlak kuramlarındaki kurallarla ilişkisini, ahlakın özgürlük ve devlet ile olan yoğun bağıntısını inceledik. Şimdi ise bütün bu ahlaki ilkelerin bir tarafta devleti ilgilendiren diğer taraftan bireyle ilgili olan ara kurum aile, oikonomika'nın

⁵¹ Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, 189.

⁵² Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 293-309.

⁵³ Vonnegut, Kurt, *Otomatik Piyano*, çev. İrna Dolanoğlu Çimen (İstanbul: April Yayıncılık, 2018), 331.

⁵⁴ Orwell, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, 200.

⁵⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 28,39.

İslam düşüncesindeki tabirle “tedbiru’l-menazil” ailenin konumlanmasını ele alırsak aslında konumuz distopyalarda bir kurumsallaşma üzerinden ortaya konulmuş olacaktır.

Düşünce tarihinde aile bir sosyal kurum ve ilk eğitimin verildiği yer açısından korunmuş ve aslında birçok değerinde norm haline dönüştüğü yer olmuştur. Şimdi bunlardan bazılarını verip düşünce tarihinden örneklemlenen aile ile düşünceler üzerinden distopyalarda aile ve ahlaki değerlendirmek daha kıyaslayıcı olacaktır. İlk dönem Yunan düşüncesinde biz bu konuya sık rastlarız. Aristoteles’e ait olduğu söylenen *Oikonomika* isimli eser, evi yani aile kurmayı kentin parçası görmüş, ev idaresini kadın idaresi olarak düşünmüş, özgür birey için gerekli olan şeyleri ev, eş ve bir çift öküz olarak sınıflamıştır. Evliliğin temeline üremeyi koymuştur.⁵⁶ Aynı şekilde klasik İslam düşüncesinde de aile önemli, ailenin korunması ve devletteki rolüyle ilgili düşünceler vardır. Maverdi, aile kurmayı özüne iffeti koyup amacını çocuk yapmakla nesli devam ettirmek, ev işlerinin görülmesi ve hayvani şehvetlerin tatmini olarak sayar. Üç sebepten de üçüncüsünü en kötü ve mürüvvete zıt olarak niteler. Yine Gazzali de evliliğin amacı olarak çocuk yapma, şehvi arzuları tatmin, ev düzenini sağlamak, kadınların haklarına riayet ederek nefisle mücadele olarak sıralar.⁵⁷

Dinlerde ve birçok ahlaki kuramda ahlakın gelişmesi ve olgunlaşması aileye dayanır. Distopyalara baktığımızda ise aile ütopyalar da dahil distopyalara gelen süreçte eşitliği sağlamak adına istisnalar olmakla beraber kurum olarak kabul edilmemiştir.⁵⁸ Ailenin amacı olarak sunulan nesli çoğaltma ve hazzı giderme distopyalarda nesli çoğaltma devletin istediği kişilerle ve sınırlı sayıda bazen de gelişen teknolojiye bağlı cinsellik dışı tüplerle sağlanmaktadır.⁵⁹ Distopyalarda şehvi arzusunun giderilmesi (cinsellik) aile ilişkisine bağlı olmaksızın, devletin izni ve kuralları içinde her an mümkündür. Yani cinselliği gidermek için ailenin olmasına gerek duyulmamaktadır.⁶⁰ Distopyalar her alandaki yıkıcılığını aile kurumunda da sürdürmekte, aileye ulvi bir anlam yüklememekte, aile kurumunu işlevsizleştirmektedir. Ütopyalardan distopyalara kadının rolünü Kumar “ütopyada kadınlar siyasette, işte, evlilikte ve eğitimde erkeklerin eşitidir. Distopyada kadınların enerjisi servet sahibi ve güçlü erkeklerin iyiliği için rekabetçi mücadelede tüketilir demektedir” sözünde belirler.⁶¹ Ona göre distopyalarda da kadınlar açısından pozitif bir değişim olanaklı olmamıştır. Kumar’ın tespiti haklı olmakla beraber kadınlar için söylenen durum elit sınıfın dışındaki erkeler için de geçerlidir. Tabii ki gelişen süreçte kadının hala ikincil durumda

⁵⁶ Pseuda-Aristoteles, *Oikonomika*, çev. Burak Takmer (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 241-243.

⁵⁷ Yaran, Cafer Sadık, *Ahlak ve Etik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 177-178.

⁵⁸ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000), 457d; Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), 25,32-33.

⁵⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 23.

⁶⁰ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 122-123,330-33.

⁶¹ Kumar, Krishan, *Ütopyacılık*, 163.

kaldığının düşünülmesi feminist ütopya ve distopyaların yazılmasında en temel etmendir. Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın* eserinde kadınları doğumdan kurtarmakla kalmayıp erkeklerin annelik sevincini deneyimleme olanağı sunmuştur.⁶²

Aileyi yok sayan Platon'a karşı öğrencisi Aristoteles'in eleştirisine baktığımızda Aristoteles'in distopya ahlak ilişkisine, ütopyik yapıda ailenin yok sayılmasının evrilebileceği noktaya o dönemden ışık tutmuş olduğunu diyebiliriz. Aristoteles "yönetimde birliğin aşırılığı denetimin aşırılığı demektir; devlet harcamalarımızı ve cinsel ilişkilerimizi denetlerse bu alanların herhangi birinde ahlak erdemi gösterme olanağı yoktur" demektedir.⁶³ O, bu görüşleriyle de distopyalardaki ahlaki çözümlenin aile açısından da sonuçlarına dikkat çekmiştir.

Sonuç

Ütopyalar düşünce tarihinde siyasal düzlemde eleştirel ve kurgusal yönleriyle devlet algısının işlev ve rolüne yönelik önemli işleve sahip olmuşlardır. Platon'un *Devlet* adlı esriyle başlayan süreç Rönesans ütopyaları, sosyalist ütopyalar, distopyalar, feminist ve ekolojik ütopyalar şeklinde kronolojik bir süreç içinde gelişmiştir. Ütopya yazını devlet içinde sosyal yapılara bakışıyla toplumsal yapının ekonomik, siyasi, dini ve ahlaki bakış açısına etki etmişlerdir.

Ahlak düşüncesi felsefenin aksiyolojik alanında yer almasıyla bir diğer aksiyolojik alan siyaset kuramında, ütopyalarında konusu olmuştur. Ütopyalarda geleneksel mutluluk ahlakı içinde değerlendirilen ahlak, otoriter, baskıcı distopik yapıda boyut değiştirmiştir. Distopyalarda ahlaki kuralın bir ahlaki kuralı mı yoksa hukuk kuralını mı anımsattığı tartışılmıştır. Distopik yapıda ahlak kuralı olarak sunulan eylemin özünün, devlette otoriteliği sağlayan yasa, hukuk kuralına yakın olduğudur. Ahlaki kural olarak sunulan eylemler, tıpkı hukuk kuralları gibi devletin otoriteliğini sağlama amacına hizmet etmiştir. Hatta distopik yapı bireyin ahlaki eylemlerini yeme, içme, cinsellik vb. eylemler gibi bireyin fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi şeklinde değerlendirmektedir.

Distopyalarda normatif ahlak kuralları değerini ve kaynağını otoriter devlet yani iktidar erkine dayandırmaktadır. Aynı şekilde distopyalardaki ahlaki eylemler, dinin yasakladığı kuralları yok saymasıyla immoralist ahlak olarak düşünülebilir.

Bir eylemin ahlaki eylem olmasını kazandıracak kuralın; ilke, norm, inanç ve değer vb. olgulara dayalı istençli iradi davranış olduğu düşünüldüğünde, distopyalarda eylemin birinci tarafı norm, ilke, inanç ve değer otoriter devletçe sağlanmış gibi gözükse de ahlaki eyleme değer olma vasfını kazandıran özgürlük tarafı devlet içinde bireylerde bulunmamaktadır. Yine

⁶² Kumar, Krishan, *Ütopyacılık*, 162.

⁶³ Aristoteles, *Politika*, 38.

distopyalardaki normlar evrensel ahlaki kuralların özünde yer alan salt iyi ve doğru olma vasfıyla uyumsuz. Bu husus distopyalardaki normları, ahlaki kural olmanın ötesine taşımakta onların bir yasa, devlet kuralı gibi anlaşılması gerektiğini düşündürmektedir. Yine distopyalarda ahlaki eylemin odağındaki bireyler kişiliğini kaybetmiş, devlet için yaşayan kimliksiz, salt sayılarla adlandırılıp, devlet içindeki rollerine uygun şekilde kimliksiz yığınlara dönüştürülmüştür.

Özellikle devleti ayakta tutan ve ahlaki eğitimin verildiği ana kurum olan aile olgusu üzerinden distopik devlet yapıları değerlendirildiğinde, klasik devlet anlayışında ve ahlak felsefesinde karşılaştığımız aile ve ona dayalı aile temelli ahlak düşüncesi otoriterleşen, makina düzeninde tasarlanan devlet içinde kurumsal bir yapı olarak düşünülmemiş ve ortadan kaldırılmıştır.

Makale, distopya yazınında ön plana çıkan distopyalardan hareketle ahlaki eylemlerin neliğini ele almış ve temellendirmek istemiştir. Bu bağlamda distopyalar haricindeki klasik ütopyalar, sosyalist ütopyalar, kadının ütopyalardaki rolüne itiraz eden feminist ütopyalar nazarında ahlak olgusu müstakil değerlendirmeyi hak eden konulardır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. *Edebiyat Yazıları*. çev. Sabir Yücesoy - Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. Ankara: V Yayınları, 1989.
- Akdemir, Müslim. *Düş'ün Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- Akyüz, Yakup. "Rönesans Ütopyaları ve Distopyalarda Bilim Anlayışına Bakış". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7/1 (2017), 147-164.
- Akyüz, Yakup. *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2021.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- Bezel, Nail. *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu, Ters Ütopyalar*. İstanbul, 1984.
- Bobbio, N. "The Upturned Utopia" 177 (1989).
- Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Zerrin Kayalıoğlu. İstanbul: İthaki Yayınları, 2012.
- Bradshaw, David. "Cesur Yeni Dünya Üzerine". çev. Ümit Tosun. *Cesur Yeni Dünya*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2000.
- Burgess, Antony. *Otomatik Portakal*. çev. Aziz Üstel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- Campanella. *Güneş Ülkesi*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Cevizci, Ahmet. *Etik, Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Dalkılıç, Bayram. "Doğallık, Yasallık ve Yasaklılık Bağlamında Bir (Ahlaki) Eylem ve Orta Erdem Olarak İffet(lilik) Kavramsal ve Kuramsal Bir Çözümleme". Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Dalkılıç, Bayram, Akyüz, Yakup. "Platon Felsefesinde Yabancı/laş/tı/rılma Sorununa Giriş Denemsi". *Hikmet Yurdu Dergisi* 11/21 (2018), 9-27.
- Dönmez, Süleyman. *Emanet Ahlakı, Türk Ahlak Felsefesine Giriş*. Adana: Karahan Kitabevi, 2015.
- Dönmez, Süleyman; Yıldırım, A. Münir. "Bir Türk Ahlâk Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlâk Felsefesinin İmkânı". *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Erdem, Hüsamettin. *Ahlaka Giriş*. Konya: Günay Ofset, 1993.
- Forster, E. M. "Makinanın Sonu". *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu*. İstanbul: Say Yayınları, 1984.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Güçlü, Abdülbaki vd. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Huxley, Aldous. *Cesur Yeni Dünya*. çev. Ümit Tosun. İstanbul: İthaki Yayınları, 2000.
- Karaca, Birsen. "Yevgeni Zamyatin Ütopya Algılarını Yeniden Kurarken". *Edebiyat Dünyası*.
- Kumar, Krishan. *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*. çev. Ali Galip. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.
- Kumar, Krishan. *Ütopyaçılık*. çev. Ali Somel. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Orwell, George. *Aspidistra*. çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Can Yayınları, 2008.

- Orwell, George. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. çev. Nuran Akgören. İstanbul: Can Yayınları, 2006.
- Özlem, Doğan. *Etik, Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2017.
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- Platon. *Yasalar*. çev. Candan Şentuna - Saffet Babür. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2020.
- Popper, Karl. *Açık Toplum ve Düşmaları, Platon*. çev. Mete Tunçay. Ankara: Liberte Yayınları, 2008.
- Popper, Karl - Sabri Orman. *Tarihsiciliğin Sefaleti*. İstanbul: Plato Film Yayınları, 2008.
- Pseuda-Aristoteles. *Oikonomika*. çev. Burak Takmer. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2016.
- Riot-Sarcey, Michelle vd. *Ütopyalar Sözlüğü*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2003.
- Russell, Bertrand. *İkarus ya da Bilimin Geleceği*. çev. N. Osanyan. İstanbul: BGST Yayınları, 2016.
- Troper, Michel. *Hukuk Felsefesi*. çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi, 2011.
- Vonnegut, Kurt. *Otomatik Piyano*. çev. İrma Dolanoğlu Çimen. İstanbul: April Yayıncılık, 2018.
- Yaran, Cafer Sadık. *Ahlak ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Zamyatin, Yevgeni. *Biz*. çev. Füsun Tülek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Pandemi Döneminde En Çok Okunan Kitaplar*. Erişim 13 Temmuz 2021.
https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/pandemi-doneminde-en-cok-okunan-kitaplar,2M_DJy0d90aLXpfHrmh7qA